

## **ВПЛИВ СТАЖУВАННЯ НА ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ КУРСАНТІВ-ПРИКОРДОННИКІВ**

**УДК 37.026.7;378.147.88;351.746.1**

**В. В. Райко**

Аналіз результатів проведених досліджень свідчить, що не завжди і не всі курсанти за час навчання у вищих навчальних закладах (ВНЗ) набувають необхідних умінь та навичок у командуванні, навчанні і вихованні підлеглих, особливо, умінь встановлювати з ними правильні статутні взаємовідносини. З одного боку, це залежить від індивідуальних особливостей курсантів, від їх бажання та намагання набути необхідні навички, а з іншого – від недоліків в організації їх діяльності щодо набуття необхідних умінь і навичок.

Згідно зі спостереженнями, проведеними під час дослідження, у курсантських підрозділах Національної академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ) було виявлено в середньому лише до 65% курсантів, які мають можливість у повсякденній діяльності виконувати обов'язки молодших командирів безпосередньо під час навчання, тобто більш активно формувати командирські навички. Решта – не мають такої можливості.

Аналіз результатів проведених із курсантами стажувань в органах та підрозділах Державної прикордонної служби України (ДПСУ) свідчить, що майбутніх офіцерів дуже нечасто знайомлять із позитивними прикладами сумлінного виконання службових обов'язків молодими офіцерами, їхніми заслугами у справі навчання і виховання підлеглих, зміцнення організованості та військової дисципліни. Курсанти під час стажування не знають, які педагогічні завдання і хто вирішує в підрозділі, де проводиться стажування більш успішно, за рахунок чого досягаються конкретні результати навчання та виховання. Під час проведення стажування курсантами нечасто проводяться офіційні зустрічі з молодими офіцерами, самі курсанти мають мало можливостей для спостереження за процесом професійного вдосконалення офіцерів-випускників НАДПСУ. Крім цього, як свідчать спостереження на

нарадах, підведеннях підсумків та інших заходах, предметом розгляду в основному є негативні сторони службової діяльності офіцерів-прикордонників і практично не обговорюються питання, пов'язані з недоліками в їхній професійній підготовці.

Удосконаленням методики проведення занять із прикордонниками різноманітних спеціальностей в умовах службової діяльності займалися науковці Т. В. Бунєєв [1], І. О. Грязнов [2], Д. А. Карпілянський [3], А. В. Катковський [4], В. Г. Кохан [5], А. А. Кучеренко [6], І. А. Новак [7] та ін. Разом із тим, як свідчить аналіз наукових джерел, окремо проблема професійної підготовки курсантів-прикордонників під час стажування не досліджувалась.

Метою статті є визначення теоретичних і практичних аспектів впливу стажування в органах та підрозділах ДПСУ на професійну підготовку курсантів.

Стажування курсантів – важлива частина навчального процесу щодо закріплення теоретичних знань і набуття практичних умінь та навичок. Це та реальна ситуативна практична модель діяльності, до якої готується курсант і в якій він опиняється після закінчення ВНЗ. Тому якісно організоване стажування завжди надає можливість удосконалити практичні вміння та навички.

Стажування курсантів ВНЗ спрямовано на вирішення таких основних завдань:

набуття практики у виконанні службових обов'язків на майбутніх посадах зі спеціальності відповідно до профілів їх підготовки і програм навчання у ВНЗ;

удосконалення підготовки та практичних навичок курсантів в організації і проведенні різних видів занять;

формування навичок організації служби в підрозділі;

удосконалення вмінь та навичок в організації та проведенні виховних заходів з підлеглими;

удосконалення вмінь і навичок в організації експлуатації, ремонту та зберігання техніки, озброєння.

Питання організації і проведення стажування курсантами-прикордонниками вивчалось упродовж трьох років (2007–2009 рр.). У дослідженні здійснено аналіз, виходячи з цілей та завдань, що ставляться перед курсантами на період стажування.

На першому та другому курсах майбутні офіцери направляються на стажування для закріплення теоретичних знань і практичних навичок у виконанні обов'язків на сержантські посади. Одночасно з цим завданням курсанти вивчають особливості службової діяльності в підрозділах ДПСУ. Водночас курсанти не мають можливості під час стажування отримати достатні навички в організації та проведенні занять із підлеглими. З іншого боку, ураховуючи, що три–чотири дні відбувається адаптація курсантів у новому мікросоціальному середовищі, це призводить до того, що на першому і другому стажуванні курсант не займається ефективно навчально-виховною роботою з підлеглими.

Аналіз відгуків на курсантів-стажерів третього курсу навчання свідчить про те, що до 18% курсантів мають слабкі навички в організації та проведенні занять і виховних заходів. Під час дослідження встановлено, що однією з причин слабких практичних умінь та навичок є недостатні теоретичні знання. У наявності протиріччя – курсанти направляються на стажування для вдосконалення практичних умінь і навичок та, водночас, не мають теоретичної і практичної підготовки у вихованні та навчанні підлеглих.

В організації проведення стажування курсантів мають місце деякі труднощі об'єктивного характеру, які пов'язані з терміном стажування та його організацією. Причинами, що створюють труднощі у процесі активного набування навичок установа необхідних взаємовідносин із підлеглими, є:

по-перше, часові параметри стажування, а саме короткостроковість проведення. Стажування на сержантських посадах не надає змоги в повному обсязі виявити себе як командира, вихователя, а тим більше сформувати будь-які якості. Крім того, значна частина часу витрачається на період адаптації,

звикання до нових умов, в яких уперше з'явився курсант. Для окремих курсантів адаптаційний період охоплює більшу частину часу стажування;

по-друге, слід указати на такі причини, як невміння керівників стажування правильно, з урахуванням сучасних досягнень психолого-педагогічних наук організувати стажування курсантів, керувати ним.

Аналіз проведених стажувань свідчить, що керівники курсантських підрозділів не завжди організовують його з урахуванням максимального використання часу, відведеного для стажування, з урахуванням підготовленості і розвитку кожного курсанта. Менш розвинуті та слабко підготовлені курсанти знаходяться під особистим контролем керівників, їм доручається проведення меншої кількості важких завдань, надається конкретна допомога. Такий підхід надає можливість активно залучати у сферу реальних відносин тих курсантів, які відчують найбільші труднощі в роботі з підлеглими, примушує їх практично застосовувати свої здібності, розвивати вміння і навички поведінки з підлеглими в різних ситуаціях.

Деякі командири роблять навпаки. Для того, щоб показати загальні високі результати в підрозділі, вони намагаються звільнити окремих курсантів від проведення важких навчально-виховних заходів, від проведення занять на складні теми. Такий підхід в організації стажування призводить до збільшення розриву в підготовці курсантів. У найбільш розвинутих і підготовлених курсантів активно розвиваються та вдосконалюються навички, а у слабких – гальмується їх розвиток. Відчуття неповноцінності, великого відставання в підготовці викликає в них внутрішні конфлікти, моральний дискомфорт, які іноді виявляються в зовнішній поведінці, у небажаних вчинках і діях.

Є труднощі й іншого характеру. Окремі офіцери – керівники стажування та його організатори – у відгуках про результати роботи курсантів не висвітлюють або висвітлюють недостатньо питання, що пов'язані з оцінкою вмінь майбутніх офіцерів правильно будувати свої взаємовідносини з підлеглими, знаходити контакт з колективом і вміло опиратися на нього. Не завжди зазначаються у відгуках особливості поведінки курсантів у тих чи

інших службових ситуаціях, рівень їх професійної підготовленості. Усе це негативно впливає на процес професійної підготовки і так само на формування командних якостей курсанта.

Більшу увагу при проведенні стажування курсанти звертають на службову діяльність молодих офіцерів, їх рівень розвитку професійних якостей. Суттєво впливає на процес професійного становлення курсантів приклад старших товаришів. Інтерв'ювання, проведене з курсантами й офіцерами – керівниками стажування після його проведення, свідчить, що в діяльності молодих офіцерів суперечливим чином поєднуються невизначеність і наднормативність, що посилюється в ряді підрозділів екстремальністю та постійним ризиком. Службова діяльність у таких умовах, стійке емоційне напруження часто призводять до специфічних виявів професійних відхилень.

Вияви професійних відхилень відмічаються на таких рівнях: потребнісно-мотиваційному, функціональному, комунікативному. У першому випадку йдеться про зниження емоційної стійкості як домінуючої характеристики у структурі особистості. У другому – про зниження рівня її працездатності. І в третьому випадку – про втрату вміння цілеспрямованої взаємодії з навколишнім середовищем.

Сучасний рівень криміналізації соціально-економічних відносин, зростання правового нігілізму, падіння рівня моральності населення негативно впливає на молодих офіцерів. Невіра в можливість права як ефективного способу упорядкування та гармонізації суспільних стосунків відіграє роль психологічного захисту (своєрідного внутрішнього виправдання) у ситуаціях відчуження від цілей необхідної діяльності і переорієнтації певної частини молодих офіцерів на досягнення власного матеріального добробуту. У результаті таких настанов у деяких молодих офіцерів формується байдужість до службових завдань, що, у свою чергу, стає вирішальною умовою, психологічним аспектом внутрішньої байдужості, спонукає його до виконання дій, які суперечать правовому статусу та моральному характеру службової

діяльності. Відчуження породжує службову пасивність, скептичне ставлення до таких моральних категорій, як професійний обов'язок, честь, непідкупність.

У проведеному дослідженні визначено низку чинників зовнішнього і внутрішнього порядку, що впливають на відхилення моральної відповідальності, морально стійкої поведінки молодого офіцера у процесі службової діяльності, на формування їх морально-професійної свідомості, моральних почуттів.

Зовнішні чинники – це недоліки в системі макросоціального середовища суспільства. Існування саме внутрішніх чинників базується на поглядах окремих осіб із місцевого населення, де дислокуються органи та підрозділи ДПСУ.

Вивчення впливу психологічних чинників, які породжені специфікою служби, надали можливість виявити, що основними мотивами правопорушень під час виконання службових завдань є такі:

офіцером керує неправильно зрозуміле почуття обов'язку й інтересів служби;

світоглядні і моральні переконання офіцера стають для нього визначальним чинником, а вимоги професії та посади – другорядними;

офіцером керує прагнення максимально використати свої владні повноваження, владу над підлеглими.

З метою розв'язання суперечностей і подолання труднощів професійної підготовки при проведенні стажування проводилися підготовчі заходи, які містили в собі:

розробку загального завдання на стажування й індивідуальних завдань кожному курсанту;

методичні заняття та інструктажі курсантів щодо здійснення навчально-виховних заходів у підрозділах;

наради й інструктажі з керівниками стажування тощо.

Після прибуття курсантів на місце проведення стажування, з урахуванням їхніх індивідуальних якостей, а також завдань, що покладені на органи

(підрозділи), стажорів призначали лише на посади в ті підрозділи, які мали досвідчених штатних офіцерів. При організації стажування зверталась увага на те, що виконання курсантами всього комплексу посадових обов'язків, а не окремих службових доручень і виховних заходів, закріплює у свідомості та поведінці стажорів теоретичні положення військової психології і педагогіки, етики, естетики.

Таким чином, стажування надало курсантам можливість на практиці в повному обсязі або частково проводити навчально-виховні заходи. Керівники стажування відзначили, що в курсантів за цей час помітно підвищився рівень професійної підготовленості.

Разом із тим, курсанти відзначали, що відчували окремі труднощі безпосередньо при виконанні службових завдань. Для усунення цього після проведення стажування в інтересах накопичення на кафедрах НАДПСУ педагогічних задач (проблемних ситуацій), які реально мали місце при проведенні стажування, кожному курсанту пропонувалося описати декілька найбільш повчальних ситуацій у стосунках із підлеглими, а також педагогічні прийоми та засоби їхнього вирішення. Такі ситуації зосереджувалися в банку інформації і в подальшому використовувалися в навчально-виховному процесі НАДПСУ.

Отже, стажування курсантів-прикордонників має велике значення для формування професійних умінь та навичок. Стажування доцільно проводити таким чином, щоб забезпечувалось послідовне формування вмінь і навичок. На старших курсах курсанти повинні стажуватися в підрозділах, керівниками яких є досвідчені штатні офіцери з необхідними навичками в керівництві курсантами-стажерами. Доцільність проведення стажування на старших курсах підтверджується також сумою тих знань, які курсанти отримують до часу стажування, вивчаючи психологію та педагогіку.

Продовжити дослідження доцільно за такими напрямками: педагогічні основи керівництва процесом формування командних якостей у курсантів-

прикордонників у процесі стажування; особливості формування професійних якостей у курсантів молодших курсів під час стажування на кордоні.

### **Список використаної літератури**

1. Бунєєв, Т. В. Розвиток готовності в молодих офіцерів-прикордонників до самостійного виконання посадових обов'язків : дис. ... кандидата пед. наук : 20.02.02 / Бунєєв Тарас Васильович. – Хмельницький, 2002. – 217 с.

2. Грязнов, І. О. Удосконалення індивідуальної виховної роботи командирів підрозділів Прикордонних військ України : дис. ... кандидата пед. наук : 20.02.02 / Грязнов Ігор Олександрович. – Хмельницький, 1998. – 210 с.

3. Карпілянський, Д. А. Соціально-педагогічні умови формування групових норм у військових колективах підрозділів, що укомплектовані на професійній основі : дис. ... кандидата психол. наук : 20.02.02 / Карпілянський Дмитро Анатолійович. – Хмельницький, 2001. – 241 с.

4. Катковський, А. В. Удосконалення професійного виховання військовослужбовців за контрактом у Прикордонних військах України : дис. ... кандидата пед. наук : 20.02.02 / Катковський Андрій Вадимович. – Хмельницький, 2000. – 197 с.

5. Кохан, В. Г. Продуктивна взаємодія військового керівника та його підлеглих як основа їх душевного комфорту // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2002. – Т. IV, ч. 7. – С. 117–121.

6. Кучеренко, А. А. Педагогічні основи вдосконалення професійної підготовки прикордонників в умовах службової діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Кучеренко Андрій Аркадійович. – Хмельницький, 2005. – 250 с.

7. Новак, І. А. Дидактична модель підготовки оперативного складу Прикордонних військ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / І. А. Новак. – Хмельницький, 2003. – 18 с.